

3. Комісаров В.І., Пономарьова Л.В. Розслідування згвалтувань. *Законність*. 2010. № 9. С.15–18.

4. Хижняк Є.С. Типові слідчі дії при розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197–199.

Максимчук Іван Миколайович,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ТРУПА ПІД ЧАС ЕКСГУМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОТРУЙНИМИ РЕЧОВИНАМИ

Надзвичайно важливе, та перш за все, практичне, значення має огляд під час ексгумації з метою виявлення та вилучення тканин трупа для подальшого проведення експертизи та з питань, які мають значення у рамках досудового розслідування.

При ексгумації трупа, таємно похованого злочинцями, фіксація ґрунту, місця поховання, його глибина, наявність і стан одягу, а також поза і стан самого трупа повинні бути проведені особливо старанно [1, с. 16].

Питання огляду трупа у процесі ексгумації регулюється ст. 239 Кримінального процесуального кодексу України [2] (далі – КПК України), де передбачено, що ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Зазначена норма вказує на те, що відповідальність за питання підготовки до розкопування місця поховання та сама організація і процес виймання трупа з могили залежить саме від сільських, селищних та міських голів, які зобов'язані забезпечити виконання постанови прокурора. Слідчий у даному випадку забезпечує оголошення постанови представникам органів місцевого самоврядування та контролює процес її виконання.

Зазначимо, що ексгумація трупа може здійснюватися після поховання особи на законних підставах і після таємного поховання злочинцями.

Отже, труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з дотриманням правил статті 238 КПК України [2]. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

З огляду на положення криміналістичної тактики нами виокремлюється певна специфіка ексгумації, пов'язаної з виявленням отруйних речовин. Зокрема, учасникам такої слідчої (розшукової) дії необхідно звернути увагу на забезпечення особистої безпеки, яка

залежить від слідчої ситуації та наступних тактико-криміналістичних умов: попередньої інформації про отруйну речовину або її сполуки; оцінки ризиків відповідно до ступеню (рівня, класу) небезпеки отруйної речовини; здатності отруйної речовини до розповсюдження, перш за все її летючості, а також проникнення через труп в одяг та інші предмети гардеробу і поховання (труна, особисті речі покійного, які вкладені до неї та предмети релігійних обрядів); місцевості (грунту), глибини та тривалості знаходження трупа у місці поховання, що може впливати на його стан, а також інші фактори в залежності від об'єктивних та зовнішніх складових.

У зв'язку з цим, учасники ексгумації, зокрема ті, які приймають безпосередню участь в огляді трупа, відібранні зразків тканин, органів або його частин, повинні бути забезпечені необхідною екіпіровкою, зокрема медичними масками, респіраторами, а при отриманні інформації про особливо небезпечні отруйні речовини – протигазами, гумовими рукавичками відповідного ступеню захисту, а також технічними засобами, які у польових умовах дозволяють визначити вид та концентрацію отруйних речовин і їх сполук.

Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень [2], що зокрема і є метою для подальшого призначення експертизи.

Виконуючи дії, спрямовані на вилучення зразків тканин, частин або органів трупа, знову ж таки необхідно враховувати попередню отриману інформацію про отруйну речовину, яка може в них міститися. Наприклад, у випадку виявлення талію для проведення експертизи та встановлення його вмісту в тканинах організму, необхідно вилучати нігтьові пластини та волосся, де накопичується вказана особливо небезпечна хімічна речовина. Зокрема, залежно, знову ж таки, від часу, умов та місця знаходження (поховання) трупа, нігтьові пластини доцільніше відбирати разом з фалангами пальців рук, ніг, а волосся – зі шкірою, з метою збереження самих цибулин волосся та його цілісної структури. Це є надзвичайно важливим моментом для проведення у подальшому якісного та повноцінного експертного дослідження в лабораторних умовах, де експерт зможе відібрати необхідний матеріал для проведення експертизи.

У цьому випадку, при встановленні причини смерті та часу і шляхів потрапляння отруйної речовини в організм потерпілого, експерт за допомогою проведення дослідження вилучених матеріалів (нігтьові пластини, волосся) зможе надати відповідь на наступні питання: спосіб проникнення талію або його сполук в травну або дихальну систему людини (пероральним шляхом, вдихання або на дотик); кількість отруйної речовини та час (період) її потрапляння в організм потерпілого.

Доцільно також враховувати, що правова норма статті 238 Кримінального процесуального кодексу України [2], у разі

необхідності, дозволяє після ексгумації доставити труп до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

Як правило, при наявності достатньої інформації про отруйну речовину, яка була застосована для заподіяння смерті потерпілому, необхідності доставляння трупа до експертного закладу не виникає, а відібрання необхідних для проведення зразків здійснюється безпосередньо на місці поховання. Однак, з метою повноцінного та якісного огляду, а також відібрання зразків для проведення експертизи з метою виявлення та ідентифікації отруйних речовин і їх сполук, труп може бути доставлений до відповідного закладу для проведення судово-медичної, хімічної або комплексної експертизи.

Важливим питанням під час ексгумації трупа є і те, що з місця поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Це можуть бути особисті речі потерпілого та інші предмети.

Необхідно також враховувати, що з метою виявлення та ідентифікації отруйних речовин, а також об'єктивного визначення їх кількості, концентрації або хімічних сполук, для проведення експертизи у процесі ексгумації можуть також вилучатися у достатній кількості зразки землі з місця поховання (ложа трупа) та одяг трупа, т.я. перебування таких речовин під землею, з обмеженим доступом атмосферного повітря та сонячних променів, може суттєво впливати на їх збереження та саму концентрацію у порівнянні, наприклад, з перебуванням на відкритому повітрі при необмеженому доступі кисню і прямому потраплянні світла.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки [2].

Слід також враховувати, що питання отримання зразків для експертизи регулюється статтею 245 КПК України, де зазначено, що у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [2].

Окремим питанням пропонуємо зосередитися на ексгумації тварин, що може впливати на загальну оцінку ситуації з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з отруєннями людей. Така особливість може проявитися у частині застосування злочинцем випробувань або дослідів тієї чи іншої отруйної речовини під час підготовки до вчинення вбивства з її використанням.

При проведенні огляду ексгумованого трупа тварин необхідно мати на увазі що, хоча в землі трупи зберігаються довше, чим на поверхні виявити в них патологічні процеси які стали причиною падежу тварини вдається не завжди. Але в трупах тварин дуже довго зберігаються мінеральні отрути, наприклад, з'єднання миш'яку, фтору, ртуті тощо. Тому при підозрі на отруєння цими отрутами доцільно призначити судово-ветеринарну експертизу, яка шляхом хімічного дослідження навіть при наявності тканин, що розклалися, може дати позитивний результат. Для дослідження необхідно надати не тільки останки трупа, але й проби землі по 0,5 кг із ложа трупа і з його поверхні [3, с. 62–63].

Водночас ми погоджуємося з вченими, що обрання методів лабораторних досліджень або їх комбінації при підозрі на отруєння належить судово-медичному експерту й залежить від обставин події, клінічної картини смерті людини, результатів розтину тіла та характеру передбачуваної отрути [4, с. 228].

Враховуючи викладене вважаємо, що ексгумація та огляд трупа під час розслідування у рамках кримінального провадження, пов'язаного із застосуванням отруйних речовин у якості засобу для досягнення мети з боку підозрюваного є надзвичайно важливою слідчою (розшуковою) дією, яка має ключове значення під час збирання та оцінки доказів, а також обґрунтованого повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з отруйними речовинами.

Список використаних джерел:

1. Комаха В.О., Іоржев Ю.Б., Стрілець Г.О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду: монографія / за заг. ред. Комахи В.О.; Придунайський коледж МАУП. Ізмаїл, 2006. 210 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17> (дата звернення: 21.11.2019).
3. Назначение и производство судебных экспертиз по делам о хищениях и иных правонарушениях в сельском хозяйстве: метод. пособие для следователей судей и экспертов. М., 1985. 371 с.
4. Ольховський В.О., Губін М.В., Оветчин П.В. Використання лабораторних методів дослідження при судово-медичній експертизі смерті від отруєння / Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч., 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків: Право, 2018. 250 с.